

cem ab Anno 1675", który przechowuje się w Archiwum Księży Misjonarzy w Krakowie na Stradomiu (AMS). Zawiera ów katalog spis wszystkich księży i alumnów, którzy przebywali w seminarium przez czas dłuższy lub krótszy w okresie od założenia w r. 1675 aż do jego kasaty w r. 1864.

Pod r. 1843 czytamy następującą notatkę, napisaną w katalogu przez któregoś z przełożonych seminarium:

„Mecislaus Ledóchowski, filius Comitum Josephi et Mariae de Zakrzewskie, Legitimorum Conjugum, Diaecesis Sandomiriensis natus die 29 Octobris 1823 Anno¹⁾ in villa Górki, Ecclesia Parochiali Clemonoviensi baptisatus, die 20 Julii 1841 Anno susceptus in tundum proprium, Juvenis Classis VII cum eminentia. Coepit cursum a Philosophia, deinde dabat operam Theologicis objectis cum eminenti progressu. Primam tonsuram et quatuor minores ordines (suscepit) die 19 Decembris 1841 anno. Juvenis bonae spei, magnae capacitatis et applicationis, modestus, pius, exemplaris ac omnibus charus". Abiit Roma a. 1843 m. Augusto".

Studium seminaryjne dzielono na kurs filozoficzny i kurs teologiczny. Trwało ono zaś w okresie Ledóchowskiego cztery lata, a nie dwa jak chce ks. Klimkiewicz (I. 63). Często natomiast zdarzało się, że ktoś przebywał rok lub dwa lata w seminarium, przysłany przez biskupa swojej diecezji dla ukończenia teologii i zacerpnięcia ducha kapłańskiego, albo też, jak to miało miejsce z Ledóchowskim, rozpoczął studia w seminarium, a kończył je w akademiach krajowych lub za granicą. W katalogu zapisano również przedmioty, które wykładali profesorowie świętokrzyscy:

„Ut notum est omnibus, ab antiquo tempore, omnes clericos in Seminario Sanctae Crucis primo anno studii navare, operam philosophiae, mathesi, physicae, geographiae, historiae universali, historiae naturali, caeremoniis ac cantui. Qui vero cursui Theologico vacant, dant operam: Sacrae hermeneusi, theologiae dogmaticae, morali, pastorali, iuri canonico, historiae Ecclesiae, sacrae eloquentiae et aliis exercitiis, uti rubri, cantus etc."

Pod koniec każdego trymestru odbywały się egzamina alumnów, zarówno z filozofii, jak i z teologii. „Programma quaestionum ex scientiis theologicis ac philosophicis in Seminario Varsaviensi ad S. Crucem ultimo trimestri anni scholaris expositis compendiose contractum et examen publicum Alumnorum mediis diebus Julii

¹⁾ Data błędna, gdyż według metr. ur. Ledóchowski ujrzał świat 29. X. 1822. Zob. Klimkiewicz, I. 49. Lista imienna kleryków i braci w Zgrom. XX. Misjonarzy w Warszawie u św. Krzyża (AMS), sporządzona w r. 1842 dla celów wojskowych, podaje dzień ur. 19. IX. 1822.

MDCCCXLIII (1843), Varsaviae ad S. Crucem", podaje szczegółowy materiał egzaminu rocznego z kursu teologicznego i filozoficznego. Cały materiał wykładowy objęto w dziesięciu kwestiach. Kl. Mieczysław Ledóchowski składał egzamin ostatni w seminarium świętokrzyskim w połowie lipca 1843 r. z wynikiem celującym z następujących przedmiotów: z hermeneutyki, teologii dogmatycznej, teologii moralnej, historii Kościoła, teologii pasterskiej wraz z liturgią, oraz wymowy²⁾.

Teologii dogmatycznej uczył się Ledóchowski z Andrzeja Pohla: „Institutiones Theologiae dogmaticae ad usum ecclesiasticorum impressae", I—II, Vilnae 1808/1809. Do egzaminu w r. 1843 przygotował z Pohla „Prologomena Theologiae" oraz zgodnie z wyżej przy-

²⁾ Dla ilustracji podaję zagadnienia z historii Kościoła, które obowiązywały na egzaminie letnim w r. 1843:

1. Quibus ex causis concilium Constantiense convocatum fuit, et exauctorato Joanne XXIII, accepta spontanea abdicatione Gregorii XII, abrogatoque Pontificatu Petro de Luna, quis Romanus Pontifex factus finem teterrimi dissidii imposuit?
2. Quomodo Concilium allaboravit in reformandis moribus, doctrinam catholicam erroribus Vicleffi et Hussi convulsam stabilivit, sententiam Joannis Parvi et libellum Falkenbergi damnavit, necnon quibus titulis Ladislaum Regem ejusque fratrem ac Nicolaum Gnesnensem ejusque successores exornavit?
3. Concilium Ferrariae inceptum et Florentiae continuatum, cur potissimum convocatum, qui in eo tractatus instituti, quodque decretum factum, et qua ratione promulgatum?
4. Finito Concilio, quas Eugenius IV, quaestiones patribus proposuit, de quo questus, quomodo sese res ulterius habuere, quis fuit exitus disputationis idcirco institutae, quodque Christiani Principes egere ad comprimendam ferociam Amurathis?
5. Expugnata Constantinopoli, quas caedes Turcae Christianis ac detrimenta religioni intulere, auctoritatemque Patriarcharum depressere, non obstante quodquam Concilio Sophiano?
6. Cujus studio et opera facta est conjunctio Armenorum, Jacobitarum, Syrorum, Maronitarum ac caeterorum nationum cum ecclesia catholica, quibusque relapsus earundem imputandus?
7. Basilensis Concilii reliquias quis ad agnitionem Eugenii perduxit, ejusque successor quod cum Germanis inlit concordatum?
8. Quam sollicitudinem adhibuere R. Pontifices ad comparanda auxilia adversus Turcas infensissimos hostes christianorum, quosque labores Pius II, in in propulsandis iisdem sublit?
9. Quae origo et argumenta sanctionis pragmaticae - ea subleata, quis subrogavit concordatum, atque constitutionem adversus appellantes edidit?
10. Mortuo Mahomete II, quae erant molimina christianorum contra Turcas - quando America reperta, quique ibidem conversioni infidelium imprimis allaborant, et quae est auctoritas ac praecipua statuta Concilii Lateranensis V.?

toczonym „Programma quaestionum“ dwa traktaty: Tractatus de legibus (Pohl II. 434—515) i Tractatus de peccatis et peccatorum poenis (tamże, II. 516—546). Do teologii moralnej służył alumnom seminarium świętokrzyskiego także podręcznik ks. Andrzeja Pohla: „Institutiones Theologiae moralis ad usum ecclesiasticorum impressae“, I—II, Vilnae 1809/1810. Podręcznik ten zawiera wykład teologii moralnej łącznie z prawem kanonicznym⁷⁾. Do egzaminu przygotować musiał Ledóchowski: Tractatus de indulgentiis, beneficiis et simonia (Pohl II, 353—410) oraz Tractatus de censuris (Pohl II, 411—467).

Historię kościelną wykładano z Albera: „Institutiones historiae ecclesiasticae“ (Agriae 1825, 5 t.), a pomocą były alumnom inne jeszcze prace tegoż autora, jak: „Epitome institutionum hist. ecclesiasticae“ (1826, 1 t.) oraz „Dissertationes in selecta argumenta historiae ecclesiasticae“ Pestini⁸⁾ 1820, 2 t.). Jak poczytnym autorem był ks. Alber, pijar, dowodzi fakt, że uczono z niego we wszystkich seminariach misjonarskich. Profesorowie zaś wspomnianych seminariów wystali autorowi dziękczynny list⁹⁾.

Zasad wymowy uczył się Ledóchowski z Hédouin'a (w tłum. ks. Józefa Jakubowskiego): „Zasady wymowy świętej“ (Warszawa 1809, nowe wyd. 1819). Z przytoczonego wyżej: „Programma quaestionum“ wynika, że trzymano się w wykładach wiernie powyższego podręcznika.

Ks. Klimkiewicz wspomina w swej monografii o dwóch profesorach Ledóchowskiego: o ks. Tomaszu Popławskim i ks. Józefie Pawlickim, oraz o jego spowiedniku ks. Alojzym Puławskim. O innych profesorach nie ma żadnej wzmianki. W pierwszym roku studiów Ledóchowskiego był prefektem seminarium ks. Franciszek Michał Łopuski, egzaminator prosynodalny (†1852¹⁰⁾). Dyrektorem

⁷⁾ W dawniejszych seminariach duchownych łączono ściśle teologię moralną z prawem kanonicznym. Prawo kanoniczne, aczkolwiek nie zawsze figurowało jako osobny przedmiot, było jednak dość szczegółowo wykładane, jak to wynika choćby z podręcznika do teologii moralnej ks. Pohla.

⁸⁾ Chodyński, Seminarium wrocławskie, Wrocław 1904, 144. Z dawniejszych podręczników historii warto wspomnieć Szym. Bielskiego: Historia Kościoła powszechnego (Warszawa 1809, nowe wyd. 1839) wraz z misjonarskim: Institutiones Historiae Ecclesiasticae ad usum praeflectionum scholasticarum, quae in seminaris diaecesanis traduntur (Vilnae 1806, 2 t.).

⁹⁾ Ks. Łopuski, ur. w diec. łuckiej 3. X. 1773 r., wstąpił do misjonarzy 8. IX. 1792 r. w Warszawie, śluby złożył 9. IX. 1794, wyświęcony na kapłana 1797. Kronikarz nazywa go „vir exemplaris“. Catalogus domorum et personarum, rkps. w AMS.

zaś seminarium (nie superiore, jak u Klimkiewicza I. 62), był ks. Tomasz Popławski (1802—1883), profesor dogmatyki, prawa i historii kościelnej, oraz egzaminator prosynodalny. Teologię moralną i pastoralną wykladał ks. Józef Pawlicki (1802—1868), pełniąc równocześnie inne ważne obowiązki w diecezji warszawskiej, jak urząd sędziego i egzaminatora prosynodalnego¹¹⁾. Profesorem wymowy w r. szk. 1841/42 był znany kaznodzieja warszawski ks. Tomasz Bojanowski (1800—1854), autor kazań pt.: „Słowo Boże we wszystkie niedziele roku w kościele parafialnym św. Krzyża w Warszawie opowiadane“, Warszawa 1853—54, 4 t.). Ks. Józef Rząca (1814—1859) wykładał hermeneutykę, matematykę i przerabiał z klerykami ceremonie. Profesorem geografii, historii powszechnej i liturgiki był w owym czasie ks. Stanisław Wojno¹²⁾. W czasie pierwszego roku studiów zetknął się Ledóchowski najczęściej z ks. Józefem Orzechowskim (1819—1887), profesorem filozofii, fizyki i śpiewu, który przed rokiem dopiero rozpoczął był zawód nauczycielski¹³⁾.

W czasie drugiego roku studiów Ledóchowskiego prefektem u św. Krzyża był ks. Józef Pawlicki. Wymowy uczył ks. Jakub Stępniewski¹⁴⁾. W seminarium świętokrzyskim istniał oddawna piękny zwyczaj, że z okazji imienin przełożonych alumni składali im życzenia. W r. 1842 w dzień św. Józefa (19 marca) złożyli słuchacze kursu filozoficznego życzenia imieninowe swemu profesorowi ks. Orzechowskiemu. Życzenia wypowiedział w imieniu kolegów Le-

¹¹⁾ Ks. Pawlicki należy do liczby zasłużonych profesorów seminarium. Wyświęcony na kapłana w r. 1825, wykłada najpierw przez długi czas w seminarium świętokrzyskim (1822—1853), pełniąc przy tym różne urzędy w diecezji. W r. 1861 został profesorem sem. duch. w Włocławku, zmarł w Łowiczu w r. 1868. Napisał i wydał cały szereg książek religijno-popularnych. Zob. nekrolog jego napisany przez ks. Z. Chodyńskiego w Przegl. katol. 1869, nr. 8 i n., oraz Chodyński, Seminarium wrocławskie, 89 n.

¹²⁾ Zob. o nim Rosset, Notices bibliographiques sur les écrivains de la Congrégation de la Mission, Angoulême 1878, 15; Smidoda, w Pol. Słowniku Biogr., II. 239 n.; Chodyński, dz. cyt., 87.

¹³⁾ Ur. w r. 1814 w diecezji augustowskiej. Wyświęcony na kapłana w r. 1838. Daty śmierci nie zdołałem ustalić.

¹⁴⁾ Ks. Orzechowski, ur. na Mazowszu 13. III. 1819 r., wstąpił 16. III. 1836 do misjonarzy w Warszawie. Śluby złożył 19. III. 1838. Wyświęcony zdaje się w r. 1842, Catalogus dom. et person. podaje datę święceń 1842. Według Catalog. univ. cleri archidiec. Varsav. 1841 jest już w r. szk. 1840/41 profesorem semin. świętokrzyskiego. W roku poprzedz. tego katalogu kleru znajdujemy go w spisie kleryków misjonarskich. Zmarł w r. 1887. Zob. Catalogus seminaristarum w AMS.

¹⁵⁾ Catalogus univ. cleri archidiec. Varsav. 1843.

dóchowski, a prawdopodobnie jest on także, jako najwybitniejszy owego okresu alumn, autorem tego przemówienia, które tu przytaczamy:

„Szanowny Księżo Profesorze!

Z prawdziwą radością obchodzimy dziś niecierpliwie oczekiwaną święto Twojego Imienia. Pragnęliśmy bowiem oddać Tobie w życzeniu prawdziwego i niezachwianego szczęścia, dowód naszej wdzięczności i naszego przywiązania. Troskliwie Twoje starania około kształcenia umysłów naszych i przysposobienia ich do zawodu przez nas wybranego, a który sam tak chlubnie rozpocząłeś; trudy i prace, których dla nas nie szczędzisz; usilność, z którą tak żywo pragniesz niedostatki nasze zastąpić, dawno już ujęły serca nasze. A kiedy wdzięcznością wywiązać się nam wolno za dobrodziejstwa światła i przykładu, którymi nam tak pięknie przyświecasz, pozwól nam dziś słaby Ci je skreślić obraz, w wylaniu uczuć, które nasze serca przejmują.

Niech Bóg Wszemocy nagrodzi, Szanowny Profesorze — to, co my ocenić tylko umiemy; niech z długiego wątku uwinie pasmo dni Twoich, niech żywą i czystą przeplata pociechą; niech oddali od Ciebie niesmak i gorycz życia, które tak często zatrują krótkie jego chwile, a rosą swego błogosławieństwa niech wszystkie Twe czynności uświęca.

My zaś nieraz wzniesiemy głos nasz do niego i szczerą modlitwą będziemy prosić o szczęście dla Ciebie, któregośby długo w gronie kochających Cię przyjaciół kosztował, a któregośby dzień ostatni był pierwszym szczęśliwej stokroć w niebie wieczności.

W Warszawie, dnia 19 marca 1842.

Uczniowie Kursu Filozoficznego¹⁾

Wypada jeszcze kilka słów poświęcić kolegom ks. Ledóchowskiego. Na pierwszym kursie miał ich dziesięciu: Władysława Polkowskiego, Józefa Johna, Kazimierza Kozubskiego, Wojciecha Czajkowskiego, Aleksandra Moczarskiego, Teodora Auffschlaga, Wincentego Maja i Andrzeja Pyszkowskiego²⁾. W katalogu alumnów w rubryce: „Iudicium”, znajdujemy krótką charakterystykę każ-

¹⁾ Orzechowski J. ks. Wdzięczność i miłość wzajemna dla kochających i wdzięcznych czyli niektóre wspomnienia z moich lat ubiegłych na pamiątkę dla moich niegdyś uczniów seminaryjskich i bliższych członków rodziny, Warszawa 1834, 88 n.

²⁾ *Catalogus sacerdotum et clericorum*, AMS: *Catalogus univ. cleri archidiec. Varsav. 1842 i 1843*.

dego seminarzysty. Zdolnościami i zacnością charakteru wybijał się ponad swe otoczenie Ledóchowski. Poznani się na nim i na innych kolegach kursowych przełożeni seminarium, a ich sądy były niejednokrotnie trafne i przewidywania ziściły się w późniejszych latach. Władysław Polkowski, „cum sufficienti progressu”, aczkolwiek w nauce przeciętny, był wzorowym klerikiem i zasłużył sobie na pochwałę, że „toto tempore Seminarii conformabat se regulis fuitque diligens, modestus ac bene compositus”. Józef John, przebywający trzy lata w seminarium, ukończył studia „cum sufficienti progressu”, pilnie się uczył, był „modestus, tamen pertinax”.

Do wzorowych pod każdym względem alumnów należał Kazimierz Kozubski. Wojciech Czajkowski, „cum sufficienti progressu”, przebywał przez dwa lata w seminarium, a wkrótce po Ledóchowskim przeniósł się do Akademii krakowskiej na dalsze studia. Aleksander Moczarski, „cum eminenti progressu”, studiował przez trzy lata filozofię i teologię u św. Krzyża, w roku zaś 1844 przeniósł się do Akademii duchownej w Warszawie. Był to „juvenis pius, exemplaris, diligens ac bene compositus”³⁾. Do szlachetnych i zdolnych alumnów należał Teodor Auffschlag, przebywający przeszło cztery lata w seminarium, a ukończył je „cum eminenti progressu”. Niesympatycznym typem był Wincenty Maj, miernych zdolności, który przebył na studiach u św. Krzyża przez trzy lata (1841—44), o dość podłym charakterze („Homo impatiens, pharisaice compositus, turbator pacis, exigens ultionem, in quem semel iram concepit”). W r. 1844 przeszedł do Akademii duchownej warszawskiej. Wreszcie Andrzej Pyszkowski, alumn układny, ale w nauce słaby⁴⁾.

³⁾ Ks. Adolf Pieszczyński w swej książce: *Dzieje Akademii duchownej rzymsko-katolickiej warszawskiej (1836—1867)*, Warszawa 1907, 17, wspomina, że „niektóre zgromadzenia zakonne, zwłaszcza misjonarze przysyłały swoich wychowanków, ale czynili to niechętnie, wysyłając często mniej zdolnych i mniej żądnych nauki”. To samo twierdzi ks. St. Chodyński, (*Seminarium wrocławskie*, 47). Gdy chodzi o kleryków misjonarskich, to rzeczywiście misjonarze swoich kleryków tam nie wysyłali. Natomiast wysyłali pewien kontyngent z pośród kleryków świeckich, a to zależało m. in. od wyboru biskupów. Sami zaś misjonarze trzymali się z pewną rezerwą, raz dlatego, że niechętnie chcieli ustąpić od swych długoletnich i wypróbowanych praktyk, a powtórnie, zbytnie niejednokrotnie ingerencje władz świeckich w akademię i rządy rektorskie np. ks. Bonawentury Butkiewicza (1842—1861) wcale do tego nie zachęcały.

⁴⁾ Według *Catalogus sacerdotum et clericorum*, AMS.

Pod względem liczebnym stan seminarium świętokrzyskiego przedstawia się w roku szk. 1841/42 następująco:

Profesorów	7	
Alumnów sem. ext.	26	w tym na poszczególnych kursach
		IV 2
		III 4
		II 10
		I 10

Alumnów misjonarskich wraz z seminarzystami (nowicjuszami) 22

W roku szk. 1842/43 było:

Profesorów	6	
Alumnów sem. ext.	27	kurs IV 4
		III 7
		II 9
		I 7

Alumnów misjonarskich wraz z seminarzystami 23²⁶⁾.

W związku ze studiami Ledóchowskiego w seminarium świętokrzyskim wspomnieć jeszcze trzeba o innym szczególe. Ks. Klimkiewicz pisze o życzliwości, z jaką spotkał się młody alumn ze strony przełożonych, a także o wdzięczności jaką żywił późniejszy kardynał dla dawnych swych wychowawców²⁷⁾. I o tym także wspomnieć trzeba, że bliższe węzły łączyły naszego Ledóchowskiego z misjonarzami przez swego dziada, hr. Antoniego Ledóchowskiego, który 15 lat po śmierci swej małżonki Julii z hr. Ostrowskich wstąpił do misjonarzy warszawskich²⁸⁾. Materiały archiwalne misjonarskie przynoszą kilka szczegółów o pobycie Antoniego Ledóchowskiego u misjonarzy świętokrzyskich. W Katalogu warszawskiego Seminarium internum pod r. 1820 czytamy: „Die 3 Septembris susceptus est in clericum M. D. Comes Antonius Ledóchowski ex Diecesi Sandomiriensi ab ipso Visitatore protunc ARD. Symonowicz, Annorum 68. Emisit vota die 31 Januarii 1826“; póź-

²⁶⁾ Na podstawie katalogów rękopiśmiennych w AMS, oraz Catal. univ. cleri archidioec. Varsav. z lat 1842 i 1843.

²⁷⁾ Młodość, kapłaństwo... ks. M. Ledóchowskiego, I. 62 n.

²⁸⁾ Szczegóły genealogiczne Ledóchowskich zob. Borkowski J., Genealogie żyjących utytułowanych rodów polskich, Lwów 1895, 343-351. rzecz nieuwzględniona w monografii ks. Klimkiewicza.

niej dopisano słowa: „Obiit Varsaviae die 11 Novembris 1835“²⁹⁾. W Katalogu zaś warszawskim, podający spis domów i członków Zgromadzenia Księży Misjonarzy, zaznaczono obok szczegółów wyżej podanych w uwadze: „clericus perpetuus“. Otrzymał bowiem Antoni Ledóchowski tylko święcenia mniejsze. Widocznie nie chciano starcowi 70-letniemu udzielać święceń kapłańskich. Kolegą kursowym Antoniego Ledóchowskiego w seminarium internum był właśnie Tomasz Popławski, późniejszy profesor i dyrektor ks. Mieczysława Ledóchowskiego, którego mile będzie wspominał jako audytor nuncjatury w Lizbonie³⁰⁾.

²⁹⁾ Catalogus seminaristarum, AMS.

³⁰⁾ Klimkiewicz, dz. cyt., I. 63.